

ASPECTE ALE TERMINOLOGILOR ȘI CONTRIBUȚIA ACESTORA LA ÎNNOIREA LEXICULUI ROMÂNESC

Lector univ. dr. Voica RADU
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Abstract

The present paper aims at bringing into discussion some aspects of the different terminologies that have brought their contribution to the renewing of the Romanian vocabulary. The terminology represents a branch of the linguistics, a well-defined field, which is recording the continuous changes of the language and, of course, of the society, due to the scientific and technical progress.

Terminologia poate desemna: • disciplina care studiază termenii specifici unui domeniu; • ansamblul termenilor unui domeniu de specialitate; • ansamblul de reguli care fundamentează o metodologie în vederea desfășurării unei activități terminografice. Ca ramură a lingvisticii, terminologia urmărește evoluția limbajelor de specialitate prin stabilirea corpusului de termeni specifici diferitelor domenii. *Cuvântul* este obiectul de studiu al lexicologiei, așa cum *termenul* reprezintă obiectul de studiu al terminologiei.

Termenul este variat definit, una dintre definiții fiind cea dată de ISO (Organizația Internațională pentru Standardizare): „un termen este desemnarea compusă din unul sau mai multe cuvinte și reprezintă un concept general aparținând unui limbaj de specialitate”.

În cultura noastră, primele preocupări lexicografice de tip terminologic aparțin lui Constantin Cantacuzino și lui Dimitrie Cantemir. Primul a prevăzut lexiconul său italo-român, redactat în jurul anului 1700, cu un dicționar de terminologie geografică, iar Dimitrie Cantemir atașează la opera sa *Istoria ieroglifică* un glosar cu 286 de termeni savanți, în special de origine greacă și latină. Terminologia științifică internațională folosită de Dimitrie Cantemir pentru a îmbogăți limba română implică și ideea de *etimologie multiplă*, vehiculată de lucrările lingvistice românești ulterioare. O parte însemnată a lexicului operei lui Cantemir se referă la anumite domenii ale științei. Lexicul filosofic ocupă cel mai însemnat loc în opera lui Cantemir, el fiind primul gânditor român cu preocupări și idei filosofice exprimate printr-o terminologie filosofică. Astfel, Cantemir este primul creator al **termenilor filosofici românești**, cum ar fi: *aporie*, *arătare (demonstrație)*, *axiomă*, *categorie*, *ceiță (esență)*, *deosebire*, *dialectic*, *faptă*, *ființă (esență)*, *gheneralis*, *hotar*, *ipotesis*, *încluire (concluzie)*, *logică*, *materie*, *metafizic*, *neam (gen)*, *simperasma (concluzie)*, *sofistică*, *stihie (element, substanță)*, *tâmplare* etc. Tot la Cantemir, apare pentru prima dată și o **terminologie medicală** mai bogată, formată din termeni populari și neologici: *agoană*, *alefiu*, *anatomic*,

antidot, apothecariu (farmacist), boliac (bolnăvicios), chichiță (trusă medicală), doftorie, embrionat, ferbinteială, chirurg, înfrântură (luxație), laringă, leac, lipicios (contagios), mateologhie (delir), oftică (tuberculoză), rețetă (rețetă), troahnă (epidemie, guturai), țirulic (chirurg) etc.

Până la Cantemir **terminologia** din **domeniul filologiei** nu cuprindea prea mulți termeni, dar odată cu opera sa apar: *alfavita (alfabet), articol, buche (literă), chemătoare (cazul vocativ), dialect, dicționar, etimologhie, interjecție, nume alcătuit (substantiv compus), orthografie, silavă, sinonim* etc. Opera principelui introduce și termeni din :

- domeniul literaturii și esteticii: *chip (speță), comedie, eleghie, dialog, prolog, poeta, poetic, tragodic, bocet, vers* etc.;
- domeniul retoricii: *apostrof, epifonemă, ipotesis, ritor, ritorică, orație, trop* etc.;
- muzică: *coardă, harmonie, melodie, muzică, organ, palinodie (refren), simfonie, strună* etc.;
- domeniul juridic: *avocat, constituție, giudeț, giudecător, sicofandie, hirograf (act), pravilă* etc.;
- domeniul geografiei: *antarctic, austru, climat, crivăț, delta, gheograf, gheografie, hersonis (peninsulă), mapă, ocheian, orizon (orizont), osie sferească (axa pământului), tropical himerinos (tropicul de iarnă, tropicul Capricornului);*
- domeniul astronomiei și cosmografiei: *astrolaviu, astrolog, astronom, drum, eclipsis, gnom, planetă, isimeria (echinocțiu), stea cu coadă, steaua ciobanului (luceafărul);*
- domeniul matematicii, al tehnicii, al fizicii și chimiei: *mahină, mathematic, sferă, unghi, trigon, alhimist, atom, eneghie fizic, magnis (magneziu)* etc.¹;

Dimitrie Cantemir și Constantin Cantacuzino au contribuit la evoluția și la îmbogățirea limbii române literare prin aportul lor la *crearea lexicului savant*. În spațiul nostru cultural, aceste contribuții au reprezentat fundamentul terminologiilor moderne care s-au constituit începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea . O preocupare colectivă pentru crearea acestor terminologii, cât și pentru îmbogățirea vocabularului nostru cu neologisme, în general, se conturează în prima jumătate a secolului al XIX-lea în cadrul societăților cultural-literare ale intelectualilor vremii. Se disting două etape mari în procesul de formare a terminologiei științifice românești, în funcție de influențele exercitate asupra limbii române: prima începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și ține până în jurul anului 1830 (în Muntenia și Moldova: abundență de termeni din neogreacă și rusă, iar în Transilvania: termeni de origine latină, germană și italiană); a doua începe după 1830 și se caracterizează prin împrumutul masiv din franceză și latină².

Standardizarea terminologiei științifice și tehnice românești se face din 1948 de către *Oficiul de Stat pentru Standarde* devenit *Institutul Român de Standardizare*. Terminologia

constituie o preocupare de mare actualitate pe plan internațional. În 1989 *Comisia de Terminologie Tehnico-Științifică* de pe lângă Președintele Academiei Științifice din Republica Moldova a fost transformată în *Centrul Republican de Terminologie* care a ființat sub această denumire până în 1992. Actualmente centrul are titulatura: *Centrul Național de Terminologie* (C.N.T.). Pe lângă *Centrul Național de Terminologie*, în 1993 a fost creată *Asociația Națională de Terminologie TermRom Moldova* care are drept scop elaborarea bazelor de date terminologice în limba română. *TermRom România – Asociația Română de Terminologie* a fost creată în 1991 ca organizație științifică non-guvernamentală, cu sprijin financiar din partea Franței și a Uniunii Latine. *TermRom România* urmărește stabilirea, dezvoltarea și standardizarea terminologiei științifice și tehnice, realizarea unui inventar al lucrărilor terminologice elaborate în România, întocmirea glosarelor, dicționarelor terminologice monolingve, bilingve și multilingve, cât și crearea unei bănci de date terminologice.

Progresul tehnic și științific a dus la crearea vocabulelor de specialitate aferente tuturor domeniilor, dar și la preluarea unor termeni de către vorbitorii obișnuiți din a căror existență au început să facă parte noi realități. Presa a constituit o sursă permanentă de răspândire a limbajelor proprii diferitelor domenii, anumite cuvinte din *lexicul specializat* migrând spre *lexicul comun*. Termeni precum *cosmonaut*, *cosmonavă*, *cosmodrom*, *navă-satelit* au fost vehiculați de presă și preluați de vorbitori odată cu evenimentul din 1962 prilejuit de zborul lui Gagarin. Tot din **terminologia astronomică și aerospațială** au pătruns în anii imediat următori: *aerocosmic*, *amerizare*, *circumterestru*, *cosmoviziune*, *circumular*, *biosatelit*. După 1969, când omul a pășit prima dată pe lună, apar în limba română termenii: *aerospațial*, *alunizare*, *apuntizare*, *apuntare*, *aselenizare*, *fiabilitate*, *lunamobil*, *presurizare*, *selenaut*, *selenosatelit*. Iar mai apoi: *cosmolog*, *navetă*, *OZN*, *planetoid*, *rachetomodel*, *ufolog* etc.

Studiind presa constatăm creșterea, cu fiecare an, a numărului de **termeni** din articolele având ca temă **domeniul informaticii**. Astfel termeni ca *bold*, *chat*, *Cobol*, *compailer*, *computer service*, *copy*, *Corel draw*, *crack*, *desktop*, *digit*, *display*, *e-mail*, *emulator*, *Excel*, *fire wall*, *floppy disk*, *folder*, *font*, *hub*, *internet protocol*, *italics*, *joystick*, *laptop*, *Microsoft*, *modem*, *mouse*, *operator*, *paste*, *plotter*, *printer*, *scanner*, *server*, *short cut*, *site*, *up-grade (to)*, *user*, *web*, *Windows* etc au devenit prezențe firești ale presei zilelor noastre.

Dicționarele academice ale limbii române încearcă să țină pasul cu această permanentă înnoire a lexicului generată de dinamica domeniului informaticii. Astfel DOOM² înregistrează următoarele anglicisme aparținând terminologiei informaticii:

BASIC / Basic (limbaj de programare) (angl.) [pron.beisic] s. n. propriu.
byte (angl.) [pron. *bait*] s.m., pl. *byti*
CD (angl.) [pron. *sidi*] s.n., art. *CD-ul*; pl. *CD-uri*
CD-ROM (angl.) [pron. *sidirom*] s.n.,pl. *CD-ROM-uri*
CD-writer (angl.) [pron. *sidiraitar*] s.n., pl. *CD-writere*
chat (angl.) [pron. *ceț*] s.n., art. *chatul*
computer (angl.) [pron. *compiuter*] s.n., pl. *computere*
computeriza (a ~) [u pron. *iu*] vb., ind. prez. 3 *computerizează*
computerizare [u pron. *iu*] s.f.,g.-d. art. *computerizarii*
desktop (angl.) (desk-top) s.n.,pl.*desktopuri*
display (angl.) [pron. *displei*] s.n., art.*display-ul*; pl.*display-uri*
*driver*² (obiect) (angl.) [*draivăr*] s. n., pl. *drivere*
e-mail (angl.) [pron. *imeil*] s.n.,(mesaje) pl. *e-mailuri* (-mai-)
font s.n. (*set de litere*), s. n., pl. *fonturi*
hacker (angl.) [pron. *hecăr*] (*ha-cker*) s.m., pl. *hackeri*
hard (angl.) s.n., pl. *harduri*
hard disk (angl.) s.n.,pl. *hard diskuri*
hardware (angl.) [*ware* pron. *uer*] (hard-ware) s.n.,art.*hardware-ul*
laptop (angl.) [pron. *leptop*]s.n.,pl.*laptopuri*
link (angl.) s.n., pl. *linkuri*
módem/modém s.n., pl. *modemuri/modemuri/modeme/modeme*
mouse (dispozitiv la computer) (angl.) [pron. *maus*] s.n., art. *mouse-ul*; pl. *mouse-uri*
off-line/offline (angl.) [pron.*oflain*] loc. adv
on-line/online (angl.) [pron.*onlain*] loc. adj., loc.adv.
output (angl.) [pron. *autput*] (out-) s.n., pl. *outputuri*
*!pointer*² (angl.) (adresă IP) [*e* pron.ă] s.m., pl. *pointeri*
**print* s.n., pl. *printuri*
**printa* (a-) vb., ind. prez. 3 *printează*
**provider* (angl.) [pron. *provoidăr*] s.m., pl. *provideri*
**reprint* (angl.) [pron. *riprint*] (re-print) s.n., pl. *reprinturi*
**server* s.n., pl. *servere*
!service (angl.) [*ce* pron. *s*] (-vice) s.n., art.*service-ul* ; pl. *service-uri*
**seta* (a-) vb., ind. prez. 3 *setează*
**site* (spațiu pe internet) (angl.) [pron. *saît*] s.n., art. *site-ul*; pl. *site-uri*
*soft*² (*software*) s.n., pl. *softuri*

software (angl.) [*ware* pron. *űer*] (*soft-ware*) s.n.

**toner* (angl.) [*e* pron. *ă*] s. n., pl. *tonere*

De asemenea, circulă un număr mare de termeni din domeniul informaticii, care nu sunt înregistrați de DOOM² sau în DEX`98. Iată câțiva dintre aceștia, unii adaptați ortografic, morfologic și chiar fonetic, acolo unde diferențele dintre cele două sisteme lingvistice nu sunt foarte mari:

Substantive:

attachment s.n. (engl. *attachement*), „document anexat”;

add-in s.n. (engl. *add-in*), „program auxiliar”;

bit s.m. (engl. *bit*, fr., it.), „cea mai mică unitate de informație care poate fi folosită de un calculator”; înregistrat de DOOM², dar cu forma *byte*.

browser s.n. (engl. *browser*), „program de căutare”;

chipset s.n., (engl. *.chipset*), „set de circuite integrate”;

download s.n. (engl. *download*), „încărcarea unui fișier”;

device s.n. (engl. *device*), „dispozitiv, aparat”;

floppy s.n. (engl. *Floppy*), „unitate de dischete”;

hard-disc s.n. (engl. *hard-disk*), „disc al calculatorului”; înregistrat de DOOM², dar cu forma *hard-disk*;

inbox s.n. (engl. *inbox*), „căsuță cu mesaje”;

mailer s.n. (engl. *mailer*), „program care trimite mesaje”;

pad s.n. (engl. *pad*), „covoraș pentru *mouse*”;

scaner s.n. (engl. *scanner*), „aparat pentru explorare amănunțită”;

template s.n. (engl. *template*), „șablon”;

update s.n. (engl. *update*), „nouă versiune a unui program”.

Verbe:

a boot-a v.t. (engl. *to boot*), „a porni calculatorul”;

a chetui v.i. (engl. *to chat*), „a discuta”; întâlnit numai în limba vorbită;

a cripta v.t. (fr. *crypter*), „a încifra”;

a customiza v.t. (engl. *customize*), „a personaliza”;

a downloada v.t. (engl. *to download*), „a încărca un fișier”;

a faxa v.t. (fr. *faxer*), „a trimite un fax”, întâlnit numai în limba vorbită;

a heckări v.t. (engl. *to hack*), „a sparge codul de acces într-un sistem, întâlnit numai în limba vorbită”;

a loga v.i. (engl. *to log*), „a accesa un sistem”;

a starta v.t. (engl. *to start*), „a porni un program, sistem”;

a upgrada v.t. (engl. *to upgrade*), „a instala o versiune mai nouă”.

Observând comportamentul morfologic al termenilor din domeniul informaticii, unii înregistrați de DOOM² și în DEX`98, alții vehiculați doar de presă, constatăm că: atât substantivele, mai bine reprezentate, cât și verbele au intrat într-un proces de adaptare. Unele sunt deja înregistrate de DOOM² cu această formă adaptată, de aceea ele nu mai apar în dicționar cu mențiunea *anglicism*. Așadar, după cum se observă, din lista de mai sus, acestea sunt: (a) *computeriza, computerizare, font, modem, print, (a) printa, server, (a) seta*.

Creată în limba engleză, **terminologia marketingului și a managementului** este ușor preluată nu numai de specialiști, pentru că limba în care a apărut este o limbă de circulație internațională. Vocabularul specializat al marketingului și al managementului vine în contact cu alte limbi naționale și se integrează mai mult sau mai puțin în ele, ajungând să depășească spațiul anglo-american. Contactul dintre limbi este înlesnit de factorii social-economici actuali, fenomenului lingvistic acordându-i-se tot mai multă atenție. Limbile sunt studiate și percepute ca entități eterogene și variabile, iar schimbările care apar în structurile lor trebuie căutate chiar în această varietate³. În ultimele trei decenii ale secolului al XX-lea, vocabularul de marketing și de management este folosit de un număr tot mai mare de specialiști, nu neapărat vorbitori de limbă engleză. În literatura de specialitate și în practica economică, *marketingul* a fost explicat în multe moduri, specialiștii neajungând la o definiție. Între 1971 și 1973, *Comisia de terminologie*, creată în Franța, hotărăște înlocuirea termenului englezesc *marketing* cu cel francezesc *mercantique*.

Marketingul s-a dezvoltat în timp, în mod treptat, a devenit operant având în vedere condițiile financiare și organizatorice necesare dezvoltării lui. Majoritatea autorilor plasează începuturile marketingului în secolul XX. Sunt indicate primele cursuri universitare în al căror titlu este folosit termenul *marketing*. În anii 1905 și 1909, universitățile din Pennsylvania și din Pittsburgh aveau în programele lor de studiu un curs intitulat *Marketingul produselor*. În anul 1910, profesorul Ralph Stan Butler a predat la Universitatea Wisconsin cursul *Metode de marketing*⁴.

Dintre termenii din domeniul marketingului și managementului, care sunt folosiți și de vorbitorii obișnuiți, amintim: *agreement, antidumping, audit, back office, barter, board, bond, brain drain, brainstorming, brand, broker, business, card, cargo, cash, cash and carry, cartel, cash flow, challenger, check list, clearance, clearing, consultant, consulting, dealer, design, desk research, discount, dispatch money, dispatching, do-it-yourself, drawback, dumping, duty free, engineering, Eurodollar, Euromarket, facing, factoring, fast food, feedback, fixing, flow chart, franchising, franșiză, front desk, hard currency, head office, headquarters, holding, input/output, investment, job, job analysis, joint venture, know-how,*

leadership, leasing, letter of appointment, licensing, lobby, mall, management, manager, market basket, marketer, marketing, merchandising, mix, mobile banking, outright, planning, rating, sales representative, second hand, service, shareholder, shop, scoring, showroom, spot, staff, stakeholder, standard, stand by, stoc, store, supermarket, swap, swing, switch, telebanking, telemarketer, trader, trainee, trainer, training, traveller's cheque, trend, voucher, wholesale, workshop, yeld etc. Unii dintre acești termeni au părăsit sfera vocabularului specializat, făcând parte din lexicul comun (*audit, brainstorming, broker, business, card, cash, cash and carry, cartel, consultant, dealer, design, discount, duty free, fast food, job, leasing, lobby, mall, second hand, trader, trainer* etc).

Terminologiile reprezintă un domeniu foarte vast, cele amintite de noi neconstituind decât o mică parte din varietatea limbajelor de specialitate. În demersul nostru am amintit terminologiile astronauticii, informaticii, marketingului și managementului, deoarece am considerat că acestea au avut un impact semnificativ asupra înnoirii lexicului limbii române, generând transformări rapide în plan lingvistic și social. Aportul terminologiilor la modernizarea lexicului rămâne un subiect deschis dat fiind procesul continuu al evoluției științifice și tehnice.

Bibliografie selectivă

- Bidu-Vrănceanu, Angela, *Relațiile dintre limbajele tehnico-științifice și limbajul literar standard*, LL, III-IV, 1990, p. 269-284.
- Idem, *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universității, București, 2000.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, Narcisa, Forăscu, *Limba română contemporană: lexicul*, Editura Humanitas Educational, București, 2005.
- Busuioc, Ileana, *Despre neologisme și neologie*, Editura Universității, București, 2007.
- Busuioc, Ileana, Mădălina, Cucu, *Formarea terminologiilor în România*, Universitatea București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, în „Terminologia”, p. 43-44.
- Catoiu, Ion, *Din istoria gândirii de marketing*, în „Buletin de marketing”, nr. 1-2, 1978.
- Ciobanu, Georgeta, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Mirton, 1998.
- Guțu Romalo, Valeria, „*Termenul*” - *unitate a limbii*, LR, XLVI, nr. 1-3, 1997, p. 103-108.
- Ivănescu, G., *Terminologia lingvistică românească după 1964*, „Convorbiri literare” nr. 9, 1972, p. 11.
- Munteanu, Ștefan, Țăra, Vasile, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
- Ploae-Hanganu, Mariana, *Specificul terminologiei ca știință în raport cu celelalte științe ale limbajului*, LR, XLIV, nr. 9-12, 1995, p. 529-532.
- Sala, Marius, *Limbi în contact*, Editura Enciclopedică, București, 1977.
- Stoichițoiu Ichim Adriana, *Vocabularul limbii române actuale-dinamică, influențe, creativitate*, Editura All Educațional, București, 2001.
- Idem, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Editura Universității, București, 2006.
- Ursu, N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Terminologia și problemele ei actuale*, București, Editura Academiei Române, 1999.

Dicționare

DEX⁹⁸ = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Univers Enciclopedic, București, 1998.

DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, Univers Enciclopedic, București, 2005.

MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum Vizual, București, 2007.

¹ Pentru exemple, vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962, *passim*.

² *Ibidem*, p. 125.

³ Vezi Marius Sala, *Limbi în contact*, Editura Enciclopedică, București, 1977, p. 11.

⁴ Ion Catoiu, *Din istoria gândirii de marketing*, în „Buletin de marketing”, nr. 1-2, 1978, p.10.